

„Brute Force” tussen de dijken?

Inschatting van het geallieerde militaire optreden op Nederlands grondgebied, 1944-1945*

De door generaal Eisenhower geleide campagne van de *Allied Expeditionary Force* (AEF), die in juni 1944 in Normandië begon en elf maanden later in Duitsland werd beëindigd, was een volledig succes. Het doel dat Groot-Brittannië en de Verenigde Staten zich in 1943 samen met de Sovjet-Unie hadden gesteld, namelijk de onvoorwaardelijke overgave van de Duitse strijdkrachten, was bereikt. Niet alleen was er sprake van een geslaagde afronding van de militaire operaties, ook bestond er na afloop van de strijd geen twijfel over dat de geallieerden een noodzakelijke en zinvolle oorlog hadden gevoerd. Terwijl de Eerste Wereldoorlog achteraf vooral als een zinloze en moreel verwerpelijke slachtpartij werd beschouwd, behield de strijd tegen Hitler-Duitsland zijn onomstreden karakter van een kruistocht tegen het verderfelijke nationaal-socialisme. De gebrachte offers waren de uitroeiing van dit kwaad meer dan waard geweest.

Op dit solide fundament – een volledige overwinning in een volkomen rechtvaardige oorlog – baseerden de militair-historici doorgaans hun verslagen en analyses van het optreden van de AEF. Hoe kritisch zij soms waren en hoeveel fouten en vergissingen zij ook bloot legden, uiteindelijk schreven zij een succesverhaal met de bekende strekking van „eind goed, al goed”. Ook de geschiedschrijvers die in dienst van de Amerikaanse, Britse en Canadese krijgsmachten de nationale bijdragen aan de geallieerde oorlogsinspanning in zogeheten *official histories* vastlegden, kwamen tot gelijklopende conclusies: de geallieerde legers hebben zich in het algemeen kundig van hun moeilijke taak gekweten. In titels als *Victory in the West*, zoals de Britse officiële geschiedschrijving over de strijd in

Noordwest-Europa luidt, of *The Victory Campaign*, zoals de Canadese tegenhanger heet, ligt dit positieve eendoordeel reeds besloten. De ingetogen *official histories* hebben het rooskleurige beeld van de geallieerde campagne wel enigszins versoerd maar niet wezenlijk verstoord. De militaire leiders verloren iets van hun charismatische glans, maar bleven stevig op hun voetstuk staan. Deze hoofdrolspelers waren zelf overigens minder terughoudend. De meesten van hen publiceerden na de oorlog hun memoires of schreven, met hun eigen rol als leidraad, een boek over de in Normandië begonnen expeditie. Daarbij spaarden zij elkaar niet. Er woedde een heuse *battle of the memoirs*, waarin de veldmaarschalken en generaals hun oude geschilpunten nogmaals uitvochten. De ontzuierende werking van deze pennestrijd, waaruit duidelijk bleek dat de geallieerde samenwerking aan de top verre van vlekkeloos was verlopen, bleef niettemin beperkt. De polemiek ging vooral over de vraag wie de meeste schuld had aan inmiddels bekende tegenslagen als operatie *Market Garden* en over de vraag wie de grootste claim op de overwinning kon leggen. De welwillende lezer zou eruit kunnen opmaken dat het Europese oorlogstoneel eigenlijk te klein is geweest voor zoveel militaire kopstukken. Heden ten dage, vijftig jaar na ondertekening van de capitulatie-overeenkomsten, wordt de geallieerde oorlogsinspanning niet langer eensluidend gunstig beoordeeld. Het goudgerande beeld is gebarsten. Er zijn minder positieve en ronduit negatieve opvattingen doorheen gedrongen. Deze zijn vooral afkomstig van een jongere generatie militair-historici die dikwijls met de vage verzamelnaam *new military historians* worden aangeduid. De radicaalsten onder hen hebben als ware beeldenstormers de grote generaals van hun voetstuk gestoten en hun reputaties stukgeslagen. Ook zij kunnen de geallieerde overwinning natuurlijk niet ontkennen, maar om te beginnen wijzen zij met nadruk op de geringe om-

* Voor literatuur verwijs ik kortheidshalve naar het eerste hoofdstuk van B. Schoenmaker en C.P.M. Klep (red.), *De Strijd op Nederlands grondgebied 1944-1945. Oorlog op de Flank*. Den Haag (maart 1995), dat een uitvoerig historiografisch overzicht biedt. Dit werk bevat verder een uitvoerige bibliografie raisonnée.

vang van de Anglo-Amerikaanse bijdrage aan de nederlaag van Duitsland. Het feit dat de meerderheid van de *Wehrmacht*divisies door het Rode Leger is verslagen, is nooit een geheim geweest, maar wel is het merkwaardig genoeg lange tijd nauwelijks van invloed geweest op het oordeel over de strijd aan het westelijke front. *New military historians* herinneren hun lezers er echter voortdurend aan dat, toen op 6 juni 1944 operatie *Overlord* begon, het Duitse leger al goeddeels was verslagen. Het iconoclasmie van de *new military historians* heeft voorsnog alleen de rechtvaardiging van de oorlog onaangetast gelaten. De zin van de strijd tegen Hitler is nog altijd boven iedere discussie verheven. Wel laten historici zich tegenwoordig kritischer uit over de middelen die zijn aangewend om Duitsland op de knieën te dwingen. Over een van die middelen, het door *air chief marshal* sir Arthur Harris geleide strategische luchtoffensief, is inmiddels het morele onaanvaardbaar uitgesproken. De nachtelijke bombardementen van de RAF op de Duitse steden, die de oorlogsindustrie slechts geringe schade berokkenden, kostten honderdduizenden burgers het leven. Het brute beleid van *Bomber Harris*, dat overigens ook tijdens de oorlog al op enig ethisch verzet van onder anderen enkele Lagerhuisleden was gestoten, is in recente kritische studies ronduit terroristisch en misdadig genoemd.

Het belangrijkste punt van kritiek van de *new military historians* is dat de geallieerden, gelet op hun gigantische materiële overwicht op de As-mogendheden, de overwinning veel sneller en tegen veel geringere verliezen aan mensenlevens en materieel hadden kunnen behalen. Volgens de Britse historicus John Ellis, de meest uitgesproken verkondiger van deze these, waren de geallieerde commandanten *unable to impose their will upon the enemy except by slowly and persistently battering him to death with a blunt instrument*. De Amerikaanse en Britse legers beukten zich, voortdurend frontaal aanvallend, met harde mokerslagen langzaam een weg naar de overwinning. Hoezeer de veldmarschalken en generaals het ideaal van de *Bewegungskrieg* ook met de mond beleden, in de praktijk kwam er niets van terecht. Steeds opnieuw was het de overweldigende vuurkracht van de geallieerden die volslagen fantasieloos het werk deed. Het ware karakter van de Tweede Wereldoorlog staat volgens Ellis haaks op het ingeburgerde beeld van

een flitsende strijd van tanks en ander modern materieel. In werkelijkheid verschilde het niet wezenlijk van de loopgravenstrijd van 1914-1918. Beide oorlogen waren slijtageslagen, waarin de partij die de meeste soldaten en wapensystemen kon afruilen uiteindelijk als winnaar overbleef.

Deze uitdagende stelling van Ellis, die hij in zijn in 1990 verschenen boek *Brute force. Allied strategy and tactics in the Second World War* heeft uitgewerkt, heeft ook op haar beurt de nodige kritiek ontvangen. Zo is erop gewezen dat Ellis, die graag schermt met aan Clausewitz ontleende begrippen, één cruciale daarvan, nl. de notie van frictie, volledig buiten beschouwing laat. Nu en dan komt hij over als de gemakkelijk oordelende leunstoelstrateeg die achteraf precies kan vertellen hoe commandanten hadden moeten handelen. Verder valt het op dat Ellis' these betrekking heeft op alle militaire operaties van de geallieerden, hoe verschillend van aard zij ook waren. In de Pacific, op de Atlantische Oceaan, aan het oostfront, in Noord-Afrika en Italië, in het luchtruim boven Europa en op het in 1944 geopende oorlogstoneel in Noordwest-Europa, op al deze plaatsen zou zowel op strategisch als op tactisch niveau sprake zijn geweest van *brute force*. Het probleem is dat Ellis zijn these alleen deze mondiale geldigheid kan geven door de definitie van het begrip *brute force* met opzet vaag te laten. Het is daarom de moeite waard Ellis' these nader onder de loep te nemen door in te zoomen op de strijd op Nederlands grondgebied in de periode van september 1944 tot mei 1945. In hoeverre is er bij de militaire operaties die zich toen in ons land afspeelden, sprake geweest van *brute force*? Heeft Ellis' these hier enige geldigheid? Alvorens op deze vraag in te gaan nog één inleidende opmerking. Ellis en andere kritische historici zijn van mening dat de geallieerden in Normandië een grote kans hebben laten lopen om het Duitse *Westheer* vernietigend te verslaan. Dat er vanaf september überhaupt nog in Nederland moest worden gevochten, is voor deze wetenschappers tekenend voor het onvermogen van het geallieerde militaire leiderschap om successen volledig uit te buiten.

Market Garden

Het geallieerde optreden op Nederlands grondgebied ving aan met een grote mislukking. De vele fouten in de planning en de uitvoering van operatie

Market Garden zijn reeds in tal van publikaties uit de doeken gedaan. De *new military historians* behoeften op dat punt geen pionierswerk te verrichten. Interessanter is om te zien hoe Ellis *Market Garden* in verband brengt met zijn these van *brute force*. Deze gedurfde operatie, die tot doel had in een snelle stoot de *Westwall* te omtrekken, was immers precies het tegendeel van overmatig, frontaal geweld. Lichtbepapende parachutisten vervulden een belangrijke rol. Ellis nu wijst erop dat het Britse leger, de hoofdaannemer van *Market Garden*, tot september 1944 uiterst methodisch en steeds stap voor stap te werk was gegaan.

Commandanten toonden weinig initiatief, maakten weinig haast en opereerden nauwgezet volgens de tactische voorschriften. Nu werd van hen opeens een totaal ander soort en voor hun doen zeer onconventioneel optreden verwacht. Alles stond in het teken van *speed, and still greater speed*. Het Britse leger bleek tot deze mentale omschakeling niet in staat. De commandanten bleken dat in de praktijk evenmin. Wie zou denken dat Montgomery, Dempsey en Horrocks in de dagen na 17 september voortdurend in de weer waren om hun troepen aan te vuren en tot de grootst mogelijke spoed te manen, heeft het mis. Kortom, het feit dat de starre Britse strijdkrachten niet anders dan *brute force* konden toepassen, ligt volgens Ellis aan het mislukken van *Market Garden* ten grondslag. Het blijft overigens merkwaardig dat uitgerekend Montgomery, die als *master of the set-piece battle* de verpersoonlijking van het voorzichtige optreden was, de initiator van zo'n gedurfde operatie als *Market Garden* is geweest. Het begin van de verklaring hiervoor moet worden gezocht in de in september alles en iedereen in haar greep houdende overtuiging, dat het Derde Rijk vrijwel volledig was verslagen. Het optimisme was zeer groot. Montgomery, die per se eigenhandig de genadeklap wilde uitdelen, begreep dat hij snel met een boud plan moest komen om het initiatief te behouden en zijn wankelende logistieke voorrangpositie niet aan de even ambitieuze Bradley te verspelen. Bovendien hielp de omstandigheid dat Eisenhower hem tijdelijk de beschikking over het *First Allied Airborne Army* – de enige strategische reserve van SHAEF – had gegeven, de aard van de gedurfde operatie mede bepalen.

Het mislukken van *Market Garden* was vanzelfsprekend een zware slag voor de geallieerden. Ellis

en anderen vóór hem stellen echter terecht de vraag of een succesvolle afloop tot een spoedig einde van de oorlog zou hebben geleid. Een snelle *full-blooded thrust* naar Berlijn, met als uitgangspunt het bruggehoofd ten noorden van Arnhem, zou onhaalbaar zijn geweest. Het zou eerst noodzakelijk zijn geweest de lange, kwetsbare corridor naar dat bruggehoofd te consolideren. De Duitsers, die zich inmiddels opvallend snel van de in Normandië opgelopen klappen hadden hersteld, zouden er wellicht al langs de IJssel in zijn geslaagd een verdedigingslinie te improviseren, achter welke zij belangrijke tijdwinst hadden kunnen boeken. Om logistieke redenen zouden de geallieerden steeds meer genoodzaakt zijn geweest zich eerst op het openen van Antwerpen toe te leggen. Het *15. Armee* zou de Scheldemonding ook in dit geval taai hebben verdedigd. Een geslaagde operatie *Market Garden* had bovendien verregaande gevolgen voor de bevolking van West-Nederland kunnen hebben. De vestiging van een geallieerd bruggehoofd op en om de Veluwe zou ertoe hebben geleid dat de Randstad alleen nog via de Afsluitdijk en het IJsselmeer met de rest van het door de Duitsers bezette gebied in verbinding zou hebben gestaan. Het vrijwel volledige isolement van dit bevolkingscentrum, dat voor zijn levensmiddelenvoorziening sterk van aanvoer van buitenaf afhankelijk was, zou spoedig tot grote voedseltekorten hebben geleid. Deze acute dreiging van hongersnood zou de geallieerden voor een groot dilemma hebben geplaatst. Een besluit West-Nederland gewelddadig te bevrijden, zou hebben betekend dat tijdelijk minder krachten aan het hoofdoel, de opmars naar het Ruhrgebied, konden worden gewijd. Bovendien moest men erop rekenen dat een aanval op het westen van ons land met veel slachtoffers en grootschalige vernielingen gepaard zou gaan. Kortom, een succesvolle operatie *Market Garden* zou met betrekking tot West-Nederland hebben geleid tot een vervroeging en een verscherping van de problematiek die in werkelijkheid pas in de winter en het voorjaar ging spelen.

Zeeland

Nu *Market Garden* was mislukt, bleef de strijd op Nederlands grondgebied voorlopig tot de ten zuiden van de grote rivieren gelegen provincies beperkt: de gebieden ten westen en ten oosten van de tot in de Betuwe reikende geallieerde corridor. Op

deze flanken zette de geallieerde opmars zich gedurende het najaar in een langzaam tempo voort. Daarmee staken de operaties aan de linkerflank van de AEF niet ongunstig af bij de overige sectoren van het westelijke front, waar in diezelfde periode geen of slechts geringe vorderingen werden gemaakt. Het leek erop alsof de geallieerde expeditie was vastgelopen. De angstige herinneringen aan de patstelling van de Eerste Wereldoorlog kwamen weer bovendrijven. Aan Duitse kant was de legerleiding opgelucht dat de dreigende ineenstorting in ieder geval voorlopig was afgewend. Het *Wunder im Westen* was geschied. De opgelapte *Wehrmacht* gaf nu alleen nog maar spaarzaam en ten gunste van veel tijdwinst terrein prijs.

Tot begin november was Zeeland een belangrijk strijdtoneel. De geallieerden konden het zuidelijk deel van deze rivierendelta niet links laten liggen, omdat daar de toegang tot Antwerpen moest worden bevochten. Rond deze strijd om de Westerschelde hangt nog altijd de waas van een grote gemiste kans. Op 4 september maakte de voorhoede van het *XXX British Corps* zich meester van de havens van de Scheldestad, die niet door de Duitsers waren vernield. Hoewel de Britse tanks nog over voldoende brandstof beschikten om naar de Moerdijk door te stoten en onderweg bij Woensdrecht de toegang tot Zuid-Beveland af te sluiten, maakten zij in Antwerpen op bevel van Montgomery pas op de plaats. Zo liet de veldmaarschalk de kans onbenut het *15. Armee*, dat langs de Noordfranse en Vlaamse kust werd teruggedreven, van zijn laatste reële ontsnappingsmogelijkheid te beroven. Een terugtocht via de gehele keten van Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden leek voor een troepenmacht van meer dan 85.000 man immers nauwelijks haalbaar.

Dit verzuim bij Antwerpen was typerend voor het optreden van de geallieerden. Tijdens hun razendsnelle opmars vanuit Normandië naar de grenzen van het Derde Rijk waren zij er nergens in geslaagd omvangrijke Duitse troepenconcentraties in te sluiten en volledig onschadelijk te maken. Ook nu slaagden grote delen van het *15. Armee* erin via de Westerschelde naar Noord-Brabant te ontkomen. Voor Ellis is deze ontsnapping het zoveelste bewijs voor zijn stelling dat de geallieerde militaire leiding, en dan met name zijn *bête noire* Montgomery, volstrekt niet in staat was kansen te grijpen en successen uit te buiten. De historicus verwijt de veldmaar-

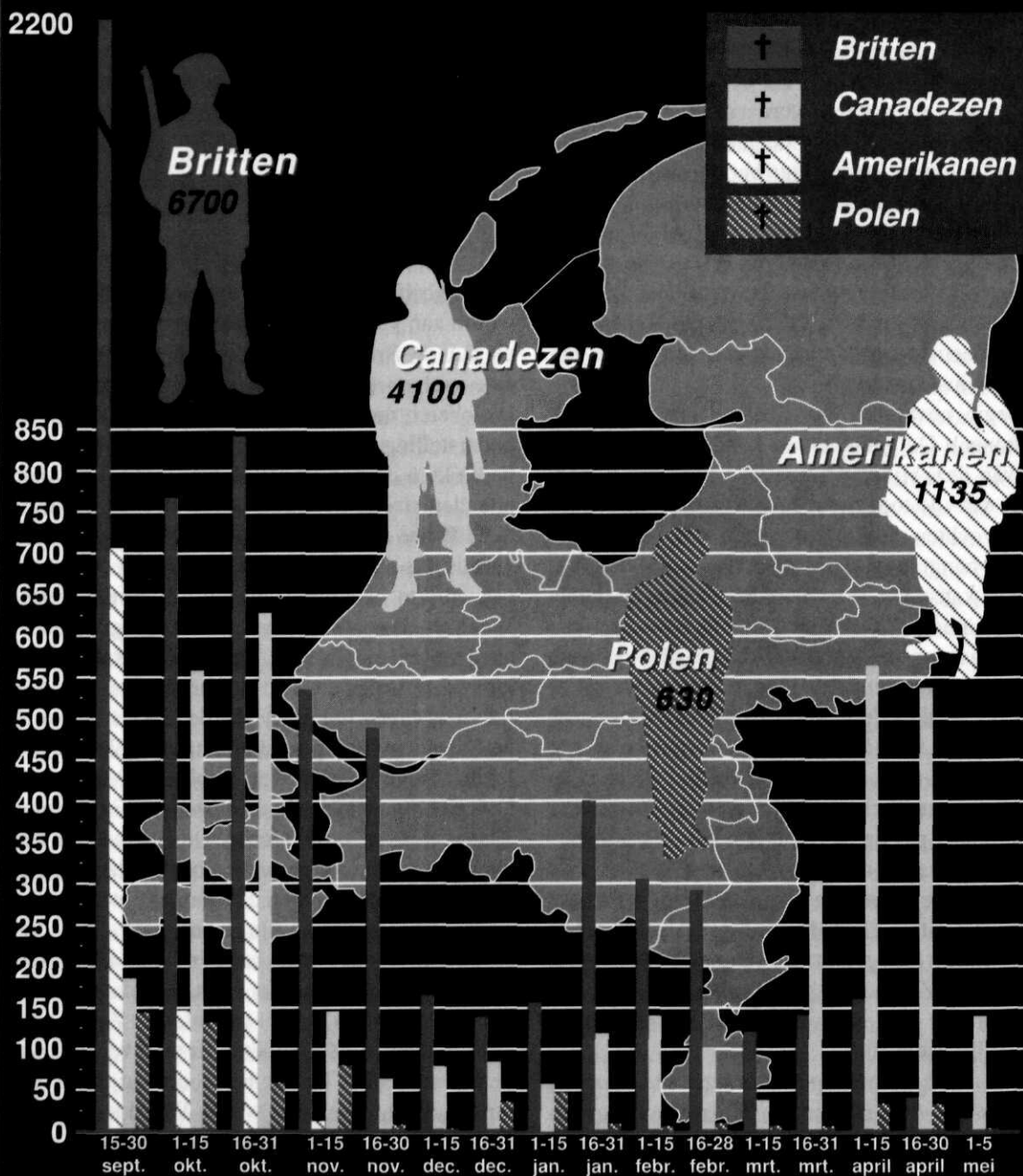
schalk echter niet alleen dat hij de insluiting van het *15. Armee* door zijn vingers heeft laten glippen. Wanneer de Britten doortastend zouden hebben gehandeld, zouden zij ook de evacuatie van dit Duitse leger over de Westerschelde hebben kunnen tegenhouden,

(...) condemning Fifteenth Army to complete destruction. The Scheldt could then have been quickly cleared for shipping and sufficient fuel landed to support operations all along the front.

Hier bedrijft Ellis echter *brute logic*. Zonder er een woord aan vuil te maken gaat hij er kennelijk vanuit dat de Britse voorhoede zich na 4 september ook snel en gemakkelijk van Zuid-Beveland en Walcheren meester had kunnen maken. Deze veronderstelling is hoogst twijfelachtig. De Duitsers beschikten op deze moeilijk toegankelijke (schier) eilanden steeds over voldoende troepen om eventuele Britse aanvallen af te slaan. Van een gemiste kans is dus alleen sprake in zoverre het de niet verwezenlijkte insluiting van het *15. Armee* betreft. Wanneer deze insluiting wel zou zijn gerealiseerd en geen enkele Duitser via de Kreekrakdam had kunnen ontsnappen, zou dat hebben betekend dat het *First Canadian Army*, dat de taak had gekregen de Scheldemonding te zuiveren, dit gehele Duitse leger tegenover zich zou hebben gevonden. De Duitsers zouden in hun *Festungen* in Zeeuws-Vlaanderen en op Walcheren tegen wil en dank over een zeer groot garnizoen hebben beschikt. De opening van Antwerpen zou dan niet eenvoudiger maar juist nog lastiger zijn geweest.

In werkelijkheid streed het *First Canadian Army* dus tegen het deel van het *15. Armee* dat vrijwillig, dat wil zeggen op bevel van Hitler, in Zeeland was achtergebleven. Hoe moeten deze gevechten worden beoordeeld? Het is het soort strijd dat Ellis typerend acht voor de Tweede Wereldoorlog. Het is een oorlog van infanteristen die, zoveel mogelijk leunend op de vuursteun van vliegtuigen, artillerie en mortieren, stapsgewijs zonder veel tactisch vernuft de Duitsers terugdringen. De numerieke superioriteit en het enorme overwicht aan vuurkracht geven steeds langzaam maar zeker de doorslag. Daarbij is het opvallend dat de schaarse verrassende acties, zoals de amfibische landing ten westen van de Braakman tijdens de strijd in Zeeuws-Vlaanderen, meestal onvoldoende worden uitgebuit en snel doodlopen. ▷

Aantal gesneuvelde geallieerde grondtroepen tijdens de bevrijding van Nederland

Bron: M. Verhoef. Verslag bij het onderzoek naar verliescijfers tijdens de bevrijding van Nederland 1944-1945 (SMG, s-Gravenhage, 1993).

Tussen medio september 1944 en mei 1945 kwamen bij de gevechten in Nederland ongeveer 13.000 geallieerden om het leven. In dat totaalcijfer zijn ook de militairen opgenomen die bezweken aan ziektes en ongelukken welke direct samenhangen met de militaire operaties. Het bronnenmateriaal laat een nauwkeurigere schatting niet toe. Bovendien wordt de telling door een aantal factoren bemoeilijkt. Ten eerste valt bij de strijd in de grensstreken soms nauwelijks vast te stellen of een militair al of niet op Nederlands grondgebied sneuvelde. Ten tweede overleden verschillende soldaten in hospitalen over de grens aan verwondingen die ze hadden opgelopen in Nederland.

Veertig militairen van Irenbrigade en No.2 (Dutch) Troop kwamen in Nederland om het leven, alsmede 102 leden van de Stoottroepen. De Fransen verloren 32 man, de Belgen 36. Op Walcheren vielen negen Noorse commando's. De slachtofferstatistieken voor de Wehrmacht vertonen onoverkomelijke lacunes. Waarschijnlijk ligt het totaalcijfer voor de Duitse eenheden in ons land tussen de 15.000 en 20.000 gesneuvelden.

Op het eerste gezicht lijkt de kwalificatie van *brute force* uitstekend van toepassing op Zeeuws-Vlaanderen en op de strijd rond Woensdrecht en Hoogerheide, waar de Canadezen in oktober moeizaam de toegang tot Zuid-Beveland forceerden. Daar moet echter onmiddellijk aan worden toegevoegd dat de Canadezen nauwelijks anders konden. Het slechte, natte herfstweer, de zware terreinomstandigheden, de natuurlijke waterhindernissen, de inundaties, de Duitse mijnevelden en verdedigingswerken beperkten de tactische mogelijkheden aanzienlijk. Het simpele feit dat de Duitsers zich uiterst hardnekkig verdedigden, kwam daar nog bij. Pantser-eenheden, die op de polderwegen zeer kwetsbaar waren, konden zich in het terrein niet ontplooiën. Elke vorm van manoeuvre zou onherroepelijk in de modder zijn blijven steken. Kon men iets anders doen dan met *brute force* voortploeteren? Deze retorische vraag neemt overigens niet weg dat bij bepaalde Canadese acties wel degelijk vraagtekens geplaatst kunnen worden.

Voor de verovering van Walcheren werd een groot scala aan middelen aangewend. Vooral in verband met het grote aantal kustbatterijen beschouwden de geallieerden dit deel van Zeeland als de hardste noot om te kraken. Het voornemen op Walcheren luchlandingseenheden in te zetten, was in een vroeg stadium weer van tafel verdwenen, nadat de commandant van het *First Allied Airborne Army* hiertegen fel protest had aangetekend. Zijn opvatting dat een dergelijke operatie veel te riskant zou zijn, vond gehoor bij Eisenhower. Het plan op drie plaatsen de Walcherse dijken te bombarderen om zo het eiland onder water te zetten en de Duitse verdediging te ontregelen, vond wel doorgang. Op 3 oktober werden de eerste luchtaanvallen uitgevoerd. Tien dagen later was Walcheren bijna geheel geïndeerd. Hierop volgden op 1 november amfibische landingen bij Westkapelle en Vlissingen. Vervolgens werd het Duitse garnizoen, dat slechts uit één met minder-validen gevulde divisie bestond, binnen een week opgerold.

De onderwaterzetting van Walcheren is omstreden. Opvallend genoeg roert Ellis, die er een typisch geval van *brute force* in had kunnen zien, deze kwestie niet aan. Anderen, onder wie de Nederlandse militaire publicist luitenant-generaal J.J.P.C. Wilson, hebben dit geallieerde optreden wel onomwonden veroordeeld. De hooggelegen kustbatterijen hebben, zo betogen zij, noch van de

bombardementen noch van de daaropvolgende overstromingen enige hinder van betekenis ondervonden. Het enige resultaat was een groot aantal burgerslachtoffers – alleen in Westkapelle al 152 – en zeer veel schade. Tegen deze aanklacht aan het adres van de geallieerde commandanten valt in te brengen dat de inundatie de Duitse verdediging wel degelijk heeft verstoord, vooral omdat een centrale gevechtsleiding vanuit Middelburg niet meer mogelijk was. Dat de bombardementen op de Zeeuwse dijken nooit algemeen zijn veroordeeld, is echter niet zozeer het gevolg van deze zakelijke tegenargumenten. Het is nu eenmaal vrijwel onmogelijk de toepassing van geweld – in een oorlog waarin één partij het recht zo volledig aan haar zijde had – objectief te beoordelen. Wanneer de Duitsers om militaire redenen Walcheren hadden geïndeerd, zou die daad eenvoudig als overmatig geweld of zelfs als terreur zijn bestempeld.

West-Brabant en de Peel

Toen de Duitsers hun *Festung Walcheren* verloren zagen gaan, werden tegelijkertijd de laatste *Wehrmacht*-militairen uit West-Brabant verdreven. Op 9 november viel bij Moerdijk hun laatste bruggehoofd in Poolse handen. Dit was twee maanden nadat de Britten het 60 km naar het zuiden gelegen Antwerpen hadden ingenomen. Deze voor de Duitsers voordelige tijd-ruimte-verhouding laat zien dat zij in het ten westen van de Corridor gelegen deel van Brabant, met succes een vertragend gevecht hebben gevoerd. Zij verdedigden zich hardnekkig, gaven, wanneer de druk te groot werd, hun verdedigingslinie tijdig op en lieten zich op nieuwe, in de diepte voorbereide stellingen terugvallen. Deze Duitse tactiek verklaart waarom in West-Brabant sommige dorpen en steden zware verwoestingen opliepen, terwijl andere plaatsen die soms op enkele kilometers afstand van die brandhaarden verwijderd lagen, vrijwel ongehavend uit de strijd kwamen.

De Duitsers slaagden erin de samenhang in hun defensie te behouden. Het front werd nergens doorbroken. Hoewel hun verliezen hier en daar hoog opliepen, wisten zij te voorkomen dat eenheden werden ingesloten en volledig werden uitgeschakeld. Na de oorlog verklaarde generaal G. von Zangen, commandant van het *15. Armee*, dat de geallieerden, wanneer zij vanuit de Corridor net ten

zuiden van de Maas naar de Moerdijk zouden zijn doorgestoten, een groot deel van zijn strijdmacht hadden kunnen insluiten. Het had hem zeer verbaasd dat deze manoeuvre was uitgebleven. Dit commentaar van Von Zangen is een uitstekende onderbouwing van de these van Ellis, die dit specifieke Brabantse geval zelf overigens onbesproken laat. Nu is deze overeenkomst in kritiek geen uitzondering en ook geen toeval. Ellis laat bij zijn inschattingen van het geallieerde optreden het oordeel van de toenmalige vijand regelmatig een belangrijk woord meespreken. Hij citeert graag uit Duitse bronnen en uit de verslagen van de gesprekken die na 1945 met Duitse generaals in krijgsgevangenschap zijn gevoerd. Daarin heet vooral het Britse optreden steevast *methodisch und vorsichtig*.

Deze Duitse oordelen achteraf moeten voorzichtig worden benaderd. Ook de Duitse commandanten probeerden een zo fraai mogelijke weergave van hun eigen rol te geven. Bovendien spreekt uit hun verslagen nogal eens de gefrustreerde opvatting dat, als zij de materiële middelen van de geallieerden hadden gehad, zij het er veel beter vanaf hadden gebracht. Ten aanzien van het genoemde Brabantse voorbeeld van Von Zangen moet worden gezegd dat deze geopperde snelle doorstoot ten zuiden van de Maas, ongeveer zoals die in mei 1940 heeft plaatsgevonden, bepaald niet zo gemakkelijk uitvoerbaar zou zijn geweest, omdat uitgerekend Von Zangen zelf de bescherming van de terugtochtroutes over de Maas tot het kernpunt van de Duitse verdediging had gemaakt. De zware gevechten in en om 's-Hertogenbosch toonden aan hoeveel de Duitsers daaraan gelegen was.

Ten oosten van de Corridor duurde het tot begin december voordat de Duitsers tot achter de Maas waren teruggedrongen. De opmars door de Peel was tergend langzaam verlopen. Ook hier drukten het terrein en de slechte weersomstandigheden een zware stempel op de strijd. Veel soldaten kregen last van *trench feet* en andere kwalen die typisch voor de Eerste Wereldoorlog werden geacht. Ook hier lijkt de strijd weer vele *brute-force*-kenmerken te vertonen, getuige de massale inzet van mortieren en artillerie. Dorpen als Overloon en Venray veranderden erdoor in ruïnes. Ook hier waren echter nauwelijks redelijke tactische alternatieven voorhanden. Voorzichtig optreden, waarbij massale beschietingen voortdurend stap voor stap het pad voor de infanterie effenden, was de beste manier

om het aantal slachtoffers zo laag mogelijk te houden. De Duitsers gingen regelmatig een stuk minder terughoudend te werk. Wanneer zij maar een mogelijkheid zagen, gingen zij in de tegenaanval. Deze acties, die vaak veel eigen slachtoffers eisten, liepen bij gebrek aan reserves vrijwel altijd op niets uit. De Duitsers hadden zich beter tot het taai verdedigen kunnen beperken.

Ondanks de slechte terreinomstandigheden in de Peel en op andere plaatsen trachtten de Britten toch zoveel mogelijk gebruik te maken van hun tanks en pantservoertuigen. Een bijzondere rol was daarbij voor hun *special armour* weggelegd. De Britten hadden een hele serie gepantserde rupsvoertuigen ontwikkeld die alle hetzelfde doel moesten dienen: de infanterie bijstaan in het overwinnen van hindernissen en het forceren van doorbraken. De belangrijkste daarvan waren de brugleggende tank, de fascine-tank, de vlegeltank bedoeld om zich een weg door mijnenvelden te banen, de vlammenwerpende tank en de AVRE-mortier-tank die tegen bunkers kon worden ingezet. Dit *special armour*, dat was ontwikkeld als antwoord op de patstelling van de Eerste Wereldoorlog, kwam in 1944-1945 op het Nederlandse gevechtsterrein zeer goed van pas. Bij Ellis blijft de inzet van deze *smart force* overigens onbesproken.

In de Peel was geen sprake van een stelselmatige toepassing van *brute force*, in de zin van overmatig of onnodig grof geweld. Dat neemt niet weg dat in een aantal losstaande gevallen wel te zware middelen zijn ingezet, bijvoorbeeld bij het onnodig in puin schieten van de kastelen bij Broekhuizen en Geijsteren langs de Maas. Daartegenover kan men dan weer de zeer subtiel uitgevoerde inneming van Blerick stellen. Dit laatste Duitse bruggehoofd ten westen van de Maas viel op 3 december in Britse handen. Aan de aanval ging een slimme misleidingsoperatie vooraf. Met grammofoonplaten en luidsprekers werd het geluid van zwaar materieel nagebootst. Vervolgens kon met geluidmeetapparatuur de precieze plaats van de Duitse artillerie, die met beschietingen op deze geluiden reageerde, worden bepaald. Zo werd in deze *perfect battle* het vijandelijke geschut uitgeschakeld.

Stilstand en snelle opmars

Vanaf begin december stabiliseerde het front zich langs de grote rivieren. In de wintermaanden von-

den er slechts weinig grootschalige acties plaats. Een uitzondering vormde de strijd bij Kapelsche Veer, waar de Canadezen in januari met veel moeite een klein Duits bruggehoofd over de Bergsche Maas wegwerkten. In diezelfde maand werden de Duitsers ten zuiden van Roermond ook volledig tot achter de Roer teruggedrongen. De grote rivieren zelf waren voor de geallieerden in de winter een onoverkomelijke hindernis. Die geografische belemmering was niet de enige reden waarom zij geen plannen voor de bevrijding van Noord-Nederland opstelden. Hun blik was sowieso volledig op Duitsland gericht. De volgende stap die Montgomery wilde zetten, was de verovering van het Rijnland.

Tijdens de winter was het Nederlandse rivierengebied een flank waar beide partijen weinig betekenis aan hechtten. De *Wehrmacht* in ons land voelde zich tamelijk veilig achter haar *Große Flußbarriere*. Desalniettemin werd het in dit frontgedeelte nooit echt rustig. Beide partijen probeerden elkaar in de waan te laten dat zij wellicht toch nog offensieve acties over de grote rivieren van plan waren. Tijdens het Ardennenoffensief hadden de Duitsers trouwens daadwerkelijk voorbereidingen voor een nevenaantal in de richting van Noord-Brabant getroffen. De aanval kwam echter niet van de grond. Zo bleef de strijd in het rivierengebied beperkt tot tal van kleinschalige acties met zeer beperkte doelstellingen. Artilleriebeschietingen waren aan de orde van de dag. Patrouilles werden ondernomen om inlichtingen in te winnen, om enige krijgsgevangenen te maken of louter en alleen om de manschappen scherp te houden of enige gevechtservaring te laten opdoen. *Brute force* kan men dit alles niet noemen. Ditmaal werd juist van Duitse zijde het grofste middel in de strijd geworpen: de inundatie van de Betuwe en nog enige andere polders.

Op 8 februari barstte operatie *Veritable* met een ongekend hevige artilleriebeschieting los. Vanuit het Rijk van Nijmegen vielen de Britten en Canadezen het Rijnland binnen. Dit offensief tegen het zwakste deel van de *Westwall* verloor al spoedig vaart en mondde uit in een trage, bloedige opmars. Deze gevechten, waaraan de naam van het Reichswald onverbrekkelijk is verbonden, vertoonden een grote gelijkenis met de eerdere strijd in Zuid-Nederland. Van manoeuvre was in deze slijtageslag absoluut geen sprake. De Amerikanen, die op 23 februari vanuit het zuiden het Rijnland binnenvielen, ont-

moetten veel minder zware tegenstand. Tijdens hun snelle opmars bevrijdden zij op 1 maart zonder slag of stoot Roermond en Venlo. Weer ruim een week later was de slag in het Rijnland voorbij. Het in het westen vechtende deel van de *Wehrmacht* was vrijwel volledig aan deze laatste krachtsinspanning ten onder gegaan. De volgende stap was de overgang van de Rijn, die Montgomery op 23 maart bij Wesel uitvoerde. Deze grootscheepse operatie, waarvan ook luchtlandingen deel uitmaakten, was zeer grondig voorbereid. Gezien de zeer zwakke tegenstand sprak de geprikkelde generaal Bradley na afloop van *flamboyant overkill*. Daarna begon de race door Duitsland. Het *First Canadian Army* kreeg opnieuw de ondankbare taak de linkerflank te zuiveren. Deze strijdmacht van Britten, Canadezen en Polen maakte zich in april meester van Noordoost-Nederland. Tijdens de razendsnelle opmars werd slechts op een aantal plaatsen nog enige tegenstand van betekenis ondervonden. Bijvoorbeeld in het gebied rond Delfzijl en Farmsum, waar de plaatselijke commandant zijn volstrekt zinloze verzet pas op 2 mei staakte. Tijdens deze zuivering van de flank pasten de geallieerden niet structureel te grof geweld toe. Op het algemene beeld van matiging waren ook hier enige uitzonderingen. Het meest notoire voorbeeld is de zinloze beschieting van het toch al zo geteisterde Arnhem. De wens al te grote verwoestingen te vermijden, lag ook mede ten grondslag aan het geallieerde besluit niet verder dan de Grebbelinie op te rukken. West-Nederland werd als te kwetsbaar beschouwd voor gewelddadig optreden. Van de Duitsers kon worden verwacht dat zij zeer uitgebreide inundaties zouden stellen en grootscheepse vernielingen zouden aanrichten. Uiteindelijk behoefde er niet om West-Nederland te worden gevochten. Dat gold ook voor de perifere Waddeneilanden.

Conclusie

De bevrijding, die zich met horten en stoten voltrok, nam bijna acht maanden in beslag. In deze periode vond op Nederlands grondgebied een lange reeks militaire operaties met een sterk uiteenlopend karakter plaats: een zeer omvangrijke luchtlandingsoperatie in het kader van *Market Garden*; op vele plaatsen ten zuiden van de grote rivieren zware gevechten waarin infanteristen de weinig benijdenswaardige hoofdrol speelden; amfibische operaties

in Zeeland; allerlei kleine acties langs een statisch rivierenfront; een snelle opmars door Noordoost-Nederland en een zeer kleine landing van Franse parachutisten in Drenthe. In West-Nederland is in het geheel niet gevochten. De geallieerden hebben, als gezegd, een gewelddadige bevrijding van dit dichtbevolkte gebied bewust vermeden.

De kritische kanttekeningen van Ellis en andere *new military historians*, en dan vooral de nuchtere karakterisering van de strijd als een botte slijtage-slag, hebben ook betrekking op de strijd op Nederlands grondgebied. Het begrip *brute force* blijkt bij toespitsing op Nederland echter een te bot instrument om het gevarieerde scala aan gevechten te beschrijven en te analyseren. Voor historici is

het geen ongewone ervaring dat bepaalde algemene – en daarom noodgedwongen gesimplificeerde – verklaringen de toets van een detailonderzoek moeilijk kunnen doorstaan. Bij zulk onderzoek ligt de nadruk immers op de bijzondere kenmerken. En Nederland was, mede op grond van een aantal geografische factoren, een zeer specifiek gevechtsterrein. Om met het meest specifieke element te eindigen: zeer typisch voor het Nederlandse gevechtsterrein was het gebruik van water als strijdmiddel. Zowel de *Wehrmacht* als de geallieerde legers hebben dit natte wapen, waar zij maar konden, in de strijd geworpen. Daarmee sloten zij zich aan bij een oude traditie in het Nederlandse defensiebeleid, die na 1945 in de vorm van de IJssellinie zou worden voortgezet.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens regelmatig „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de ledenadministrateur: K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk